

slušanja in molčanja, vključevanje v pogovor, spretnost kritičnega reagiranja).

Bogatenje besednega zaklada: splošno besedje (31 enot po SKJ 1).

EKSKURZIJE

K besedilu o poučnih izletih, ki ga je formuliral literarnozgodovinski del komisije, je jezikoslovni del komisije v večji meri uveljavil tudi jezikoslovne interese. To se je pokazalo zlasti v uvodnem delu, ki se preformuliran glasi: »Namen ekskurzij je, da učencem ponazarjajo in razširjajo učno snov. Učenci se na njih seznanjajo z rojstnimi domovi, z življenjskim okoljem, s kraji delovanja znamenitih osebnosti oz. z njimi samimi, z grobovi ustvarjalcev, s prizorišči leposlovnih del, s tamkajšnjo govornico, narečjem, ljudmi, s tipično naravo področja ter s splošnimi razmerami v določeni pokrajini. Vsak razred opravi vsaj eno literarno-jezikoslovno ekskurzijo letno; ta naj bo ne le tehnično, temveč tudi vsebinsko skrbno pripravljena: profesor naj jo spremlja z izčrпно strokovno razlago, učenci z izbranimi recitacijami in branjem drugih ustreznih odlomkov. Po ekskurziji teče v razredu pogovor, nato pa se o njej piše šolska ali vsaj domača naloga (v različnih stalnih oblikah). Najboljša naloga (npr. potopis) se lahko objavi v šolskem glasilu, ali pa se o izletu pripravi razstava uspešnih fotografij v prostorih šole.«

Tako kot v uvodnem odstavku je jezikoslovni del komisije skrbel za upoštevanje jezikoslovne problematike tudi pri posameznih izletih, za posamezne letnike in izlete takole: I. 1: obisk Inštituta za slovenski jezik pri SAZU ali filozofske fakultete (opozorila na Ramovša); I. 2: Opozorilo na značilnosti dolenskega narečja (po možnosti ob živi govorici), na delež dolensščine v knjižnem jeziku in na jezikoslovce dolenskega področja (Levstik, Škrabec, Metelko). Tako naj bi se delalo na vseh narečnih / baznih območjih. Zato se v II. 1

navajajo Vodnik, Kopitar, Breznik; v II. 4 Murko, Dajnko, Miklošič; v III. 3 Škrabec, Erjavec; v IV. 2 Dajnko, A. Murko, M. Murko; v IV. 3 Gutsman, Janežič, Majar, rezijsko in beneška narečja, stari zapisi jezika. Za III. letnik je predvidena še ekskurzija Škocjan (Metelko), Konstanjeviča (forma viva, samostan, galerija) — Krško (Dalmatin, Bohorič, Valvazor, Mencinger) — Brežice (muzej, kmečki upori) — Pišce (Pleteršnik) — Kumrovec (prehodni govori — dolenski, štajerski, kajkavski).

EPILOG

Komisija je bila ustanovljena in je delovala po običajih civilizirane in demokratične skupnosti, njen konec pa nikakor ni bil tak: enostavno so jo nehali sklicevati še pred koncem njenega delovanja, niso je obveščali o usodi njenega izdelka, rezultat njenega dela pa je bil dan v presojo strokovno nekompetentnih razsodnikov, in menda obsojen v odsotnosti njenih avtorjev.

Predloženi predlog učnega načrta za gimnazije je rezultat resnega načrtnega dela precejšnjega števila ustrezno kvalificiranih ljudi z dolgoletno učno prakso. Prepričan sem, da ima kot rezultat kolektivnega načrtnega dela prednost pred uresničitvami posameznega profesorja, ali celo uradnika Zavoda, ali kakšne superkomisije nestrokovnih strokovnjakov. Slovenci nismo tako bogati z intelektualnimi potenciali, da bi mogli rezultate dolgotrajnih naporov lahkomišelnostjo metati v stran. Zato bi bilo prav, da bi se v Jeziku in slovstvu objavili tudi načrti za preostale tri razrede gimnazije, da bi lahko služili vestnemu učitelju za orientacijo pri pouku. Končno bi bilo seveda želeli več kulture v ravnanju s komisijami in v občevanju med ustanovami in s posamezniki, ki so tako ali drugače tesno povezani z našim šolstvom.

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

»KONTROLOR ŠKROBAR« V »SLOVENSKI KULTURNI ZAKLADNICI« IN ZADRAVČEVA ŠTUDIJA O NJEM

V 14. zvezku znane bibliofilske, pa hkrati študijsko zasnovane zbirke Iz slovenske kulturne zakladnice — izdajajo jo mariborska Obzorja — je izšel ponatis osrednje Kraigherjeve pripovedi Kontrolor Škrobar (1914). Uredil tekst, komentar oziroma

opombe in obširno spremno besedo mu je napisal Franc Zdravec (opr. Janez Vidic, il. Jože Ciuha). — Zanimata nas predvsem ureditev in študija.

Zdravec je prvi del spremne razprave namenil: a) natančni razgrnitvi geneze Kon-

trolorja Škrobarja, pri čemer posebno pozornost posveča primerjalnemu ogledu nemško avstrijskih avtorjev, ki jih s Kraigherjem v zvezi literarni zgodovinarji najpogosteje navajajo, omenja pa jih deloma že tudi pisatelj sam: Rosegger, Bartsch, pa tudi manj znani Bienenstein, Kernstock, Kühnbergova idr.; b) delovanju pomembnih organizacij Südmarka, Schulverein ipd. ter c) razgrnitvi možnih zgodovinskih in fizičnih snovnih prvin in predlog, iz katerih naj bi Kraigher upovedil svet svoje pripovedi (ljudi, prostor, čas). Zadnjemu delu je dodal še pregled siceršnjega Kraigherjevega pisateljstva.

V drugem delu se je lotil interpretacije besedila, pri čemer najprej določi snov (= politika, erotika), razloži potem Kraigherjeve ocene posamičnih družbenih plasti takratnega slovenstva (uradništvo, kmetstvo), navaja poglavitne »jasno premišljene motive« (mi bi jih raje imenovali ideološke motive, saj gre za ideje o slovenski gospodarski osamosvojitvi, o potrebi po poudarjanju slovenske narodne zavesti ipd.) ter na tej osnovi razlaga zlasti značaj, temperament in usodo osrednjih upovedenih oseb. — Glede ideje, ki iz te razlage izhaja, meni, da je predvsem narodnopolitična, češ da Škrobar doživlja občutek krivde le na etični ravni narodne zavesti, sicer ne.

V tretjem delu določa vrsto in slog romana: poudarja novelistični zarodek in iz tega izviračo enoosebnost oziroma figuralnost romana (gre za distinkcijo oziroma ločevalno opredelitev po Kayserjevi klasifikaciji, ki loči troje temeljnih tipov romana: roman osebe, roman prostora in roman dogajanja oziroma časa), ki pa je križan z regionalnostjo kot dodatno prostorsko kompozicijsko dominantno. — Dlje se pomudi pri vprašanju, ali gre za naturalističen roman, pri čemer se opira predvsem na primerjanje podobnosti med Škrobarjem in zgodovinsko, fizično izpričanima snovnima predlogama Ilaunikom ter Štupico (torej gre predvsem za genezne primerjave); izid pravi, da si Kraigher kot pripovedovalec z zgledevanjem pri fizičnih predlogah ni pustil zvezati rok, pa tudi sam je zatrjeval, da je osebe dvignil v »romantičnost«; torej je literarni Škrobar nalomljen med naturalistično in novoromantično stilizacijo. (S takšnim primerjalnim postopkom se seveda odpira teoretično vprašanje, koliko je lahko pisatelj, ki želi bralcu dopovedati takó natančno ideološko sporočilo, kakršno najdemo pri Kraigherju, sploh do dlake zvest

ev. snovnim predlogam; pravzaprav še več: do kakšne mere prenos v govor to dopušča spriči različnosti med logiko usojenosti in med miselno, govorno logičnostjo; gre za znano vprašanje o mimezis, ki ga je v nemški književni vedi svojčas vehementno sprožila K. Hamburger.)

Potem pisec razprave opredeljuje jezikovni stil, omenja njegovo predmetnost (objektivizem), kot posebno opazne pa omenja tri jezikovne plasti: slovenjegoriško narečno, izobražensko ter tajčarsko. Manj ga zanima figurativnost oziroma razmerje med pomensko prenesenim in premim govorom.

Končno dodaja obsežno in zanimivo literarnozgodovinsko poglavje o zrcaljenju slovenskega literarnoprogramskega oziroma nazorskega spora med liberalci in klerikalci ob romanu in po njem ter ugotavlja, da je roman s svojo odkritostjo pomagal odpravljati moralistično ter svetovnonazorsko nasilje nad slovstvenim ustvarjanjem.

V opombah je urednik predvsem razgrnil razloge za ponatis 2. verzije Kontrolorja Škrobarja ter označil osnovne razlike med obema izdajama.

— Kratka ocena Zadravčeve študije bi bila takale: brez dvoma snovno in miselno bogat, domiseln tekst, doslej najboljša interpretacija Kontrolorja Škrobarja. Še posebej zanimiva so pogosto precej nadrobna poročila o nemških nacionalističnih avtorjih, ki tako ali drugače sodijo v kontekst Kraigherjevega romana, dalje so zanimive nekatere primerjalne členitve, ki zadevajo snovnost pripovedi, pa postopek generalne označitve besedila, njegovega smisla in pomena. Odlika študije je tudi poleg bogate dokumentarne osnove preglednost, jasnost, razvidnost sporočanja, izognitev preosebnim hermeneutičnim, spekulativnim posegom.

Vprašanja, ki se kot nadalje odprta poročevalcu mimogrede zastavljajo, pa bi bila tale:

1. Zgradba, npr. razmerje med zgodbo (logični kronološki potek dogajanja) ter sžetjem (literarno organizacijo tega dogajanja) je kot raven slogovne opredelitve (notranji slog) ostala neizkoriščena. Značilno za naturalistični roman je, da se oba načina, obe ravni možne literarne organizacije prekrižata (zgodba = sžetje), tako tudi v Kraigherjevem romanu. In vendar je pisatelj uspel zelo spretno v zgradbo vgraditi in v obliki konsekventnega motivacijskega niza funk-

cionalizirati osnovne tri shematske prvine naturalističnega motiviranja: biološki faktor, okolje, zgodovinski trenutek (konkretno: erotični podvigi kot izid biološke danosti Škrobarja zadolžijo pri nemškem uradniškem šefu; ta v pravem trenutku, ob vilitvah kot fig. zgodovinskem momentu, pritisne nanj, da se v okolju, kjer se medsebojni odnosi urejajo po narodni pripadnosti, opredeli zoper slovenstvo in s tem tudi zoper lastno intimno prepričanje; z vidika takšne trojne motiviranosti ostaja do neke mere vprašljiva tudi tematsko problemsko povzemača oznaka, češ da gre za narodno političen roman; zgodbena poanta je res precej te vrste, toda premislek pove, da je pripoved hkrati razgrinjanje usode, ki je pogojena z neobvladljivimi biološkimi vzvodi; v izpuščenem epilogu iz prve izdaje beremo izrecno tovrstno oceno: »Poznal je plemenitost in dostojnost in spodobnost ... kdo more kaj za to, če ga je vlekle v blato...« — podčrt. M. K.)

2. Opuščena je ponazoritev slogovne dvojnosti na ravni govora; pač v smislu opozicije: »od tega hipa so najine oči dvoje brezžičnih aparatov« (II, 67) — »ti si zame kakor sveto obhajilo, ljubica« (I, 231).¹

3. Možnosti razpravljanja dopušča seveda tudi izbira druge, štirideset let mlajše redakcije (1914—1950), ki jo je avtor — po urednikovih besedah — pripravil v popolnoma novem zgodovinskem položaju, po NOB. Pripoved je s temi popravki zadobila nove ideološke razsežnosti in izgubila mnogo zgodovinske verodostojnosti. Prvotni (zdaj izpuščeni) konec je literarnozgodovinsko zanimiv vsaj z dveh vidikov in sicer kot: a) vnaprejšnja samoobramba pred »svetovnonazorskim in moralizatorskim nasiljem« (podobno kakor štirideset let pred

njim v Stritarjevem Zorinu) in b) kot izraz neke splošne, zgodovinske potrebe takratnega slovenskega pisatelja, da v občutljivih točkah leposlovnega teksta reagira aktualno ali kar aktualistično (prim. Tavčarja, Podlimbarskega, Cankarja): bližal se je pač usodni zgodovinski trenutek za slovenski narod in je bilo treba negovati politično samozavest na vse načine. Bržkone je z izločitvijo prvotnega konca in z nekaterimi drugimi ustreznimi popravki ta razsežnost močno zabrisana. (Sem gre prejkone tudi vprašanje Župančičevih verzov, ki jih Arnošt Škrobar v prvi izdaji tako pridno deklamira; Župančič je delu takratne slovenske javnosti od Čaše opojnosti dalje veljal za najoprijemljivejši zglede literarne erotičnosti, brezčilnosti, celo »kaluže«, kakor ga je imenoval Ušeničnik; kaj je bilo torej naravnejšega, ko da je Kraigher Škrobarja po verze poslal k Župančiču? In kaj je bilo spet bolj smiselno od tega, da je ob Arnoštovem žalostnem koncu citiral neke čisto druge Župančičeve stihe? Gre pač za kompozicijsko opozicijo na ravni ideološke zgradbe. — Štirideset let do druge redakcije je tovrstni prizven Župančičeve poezije — nekakšna notranja dvotečajnost — zbrisalo in tako je — morda redko umestno — vse Župančičevo iz romana potrebil tudi Kraigher sam.)

— Vse to so vprašanja, ki jih kajpada ni mogoče odpraviti s takšnole kratko recenzijo in narekujejo težavne odločitve. Tudi si ne domišljamo, da smo jih izumili mi in da nanje urednik ni pomislil; zato kajpada z njimi ne želimo, niti ne moremo zmanjšati tehtnosti in koristnosti Zdravčevega dela; nanje pač samo opozarjamo v obliki delovnih predlogov in nadaljnjih pobud.

Matjaž Kmecl

Filozofska fakulteta v Ljubljani

KOROŠKI KULTURNI DNEVI

Pomladi so v posebnem zborniku¹ izšla predavanja prvih koroških kulturnih dni, ki so jih pred štirimi leti organizirali v Celovcu. V zborniku je zbranih 22 predavanj (3 zgodovinska, 4 narodopisna, 4 umetnostnozgodovinska, po 1 geografsko in muzikološko, 3 jezikoslovna in 16 literarnozgodovinskih). Bogo Grafenauer objavlja v knjigi predavanje »Pomen Karantanje v oblikovanju zgodnjesevnoalpske skupnosti alpskih in panonskih Slovanov in v njihovem kulturnem življenju 9. in 10. stol.«, v katerem se

poleg zgodovinskih vprašanj dotakne tudi problemov, ki so povezani z Brižinskimi spomeniki, z njihovim nastankom in možnimi vplivi, med katerimi opozarja predvsem na vpliv irskega misijona, ki je v tistem času deloval na Koroškem. O zgodovinskem razvoju prebivalstva in o njegovih socialnih osnovah piše Fran Zwitter, ki svojo pozornost posveča predvsem vpra-

¹ Koroški kulturni dnevi I. Zbornik predavanj. (Ur. Erik Prunč in Gustav Malle.) Maribor, Obzorja 1973. 263 + XXIII + (I) str. 8°.